

HATİPOĞLU MEHMED
Hayatı ve Eserlerine Dair

MUSTAFA ÖZKAN

XV. yüz yıl şair ve mesnevi yazarlarından olan Hatiboğlu'nun hayatı hakkında kaynaklarda hiç bir bilgi bulunmamakla birlikte eserlerinden bazı ip uçları yakalamak mümkün olmaktadır. Buna göre Hatiboğlu Germiyan Beyliği'nin Honas Kalesi'nde doğmuştur. Bu hususu *Ferahnâme* adlı eserinde şöyle ifade etmektedir :

Bu Hatiboğlu duâsın kıl kabûl
Sen bilürsin zahmeti çok çekdi ol

Mevlûdı hem Kal'a-i Honas'dur
Germiyan milkinde bellü hâsdur

Pâdişahuñ kal'ası çok şehri bol
Kal'alar içinde likin hâsdur ol¹

Doğum yerinin belli olmasına karşılık doğum tarihi belli değildir. Bununla birlikte *Ferahnâme*'deki

İy Hatiboğlu düriş hak yolda sen
Kim nasîb oldı saña hulk-ı hasen

Geçdi kırkdan çünkü ömründen sağış
Bu geçen ömründe yokdur bir sag iş

1 Hatipoğlu, *Ferahnâme*, İlimler Akademisi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 24, vr. 13a-14b.

Sen sevinmegil sakaluñ agına
Düşisersin ol cehennem agına²

ifadesiyle yaşının kırkı geçtiğini ve sakalının ağardığını söylemektedir. Bu ifadelerden hareket eden bazı araştırmacılar «Şair *Ferahnâme*'sini yazdığı tarihlerde kırk yaşlarında bulunduğunu söylemektedir. Bu eserini 829'da (1426) bitirip II. Murad'a sunmuş olduğuna göre kırk sene evvel yani 789'da (1387) dünyaya gelmiş olması lâzım gelir» diyerek Hatiboğlu'nun doğum tarihini 789 (1387) olarak kabul etmektedirler³. Fuat Köprülü de «Eserini yazdığı zaman yaşı henüz kırka vâsıl olmuştu. Bu hesapta 789'da (1387) doğmuş oluyor» diyerek aynı yılı Hatipoğlu'nun doğum yılı olarak kabul etmektedir⁴. Ancak şair *Ferahnâme*'den on iki yıl önce 817'de (1414) nazmettiği *Letâyifnâme* adlı eserinde

Geçdi kırk yıl işde ömründen hisâb
Gitmedi bir kez gözünden işi bu hâb⁵

dediğine göre daha o yıllarda kırk yaşlarında olduğu anlaşıl-
maktadır. Dolayısıyla *Ferahnâme*'nin yazıldığı yıllarda yaşının
elliden fazla olması icap etmektedir. Bu bakımdan gerek Köp-
rülü'nün gerekse İsmail Hikmet Ertaylan'ın kabul ettikleri ta-
rih onun gerçek doğum yılını aksettiren bir tarih değildir. Bu
tarihin daha erken olması gerekir. Ayrıca *Ferahnâme*'yi yazdığı
yıllarda «sakalının ağardığını» söylemesi de bu yıllarda yaşının
elliyi aştığını göstermektedir. Yaşı bu yıllarda elli bile kabul
edilse doğumu 779 (1377) veya daha önce bir tarihe tekabül eder.
Bu durumda Hatiboğlu'nun doğumunun 775 ile 779 yılları ara-
sında kabul edilebilir.

Doğum tarihinin belli olmayışı gibi ölüm tarihi de belli de-
ğildir. Ancak *Ferahnâme*'nin bir nüshasını

2 *Ferahnâme*, vr. 48a.

3 İsmail H. Ertaylan, *Hatiboğlu, Bahri'l hakayık*, İstanbul 1960, s. 2.

4 Fuat Köprülü, «İbn Hatib, *Ferahnâme*», *TM*, II (1928), s. 491.

5 *Letâyifnâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3326, vr. 12b.

Şehriyâr İsfendiyâr'a çün zamân
Virdi fırsat hükmini kıldı revân

Hicretün sekiz yüz otuz sekizi
Geçmiş-idi söyledüm ben bu sözi⁶

beyitlerinde belirttiği gibi, 838 (1434) yılında Candaroğlu İsfendiyar b. Bayezid'e sunmuştur. Bu durum dikkate alındığında ölümünün bu tarihten sonra olduğu anlaşılmaktadır.

Ferahnâme'sindeki «İy Muhammed tut Muhammed yolını/
Kim bulasın anda rahmet yolını» (vr. 6a) ifadesinden asıl adının Mehmed (Muhammed) olduğu anlaşılan şair, şiirlerinde hemen daima «İbn-i Hatîb» veya «Hatiboğlu» mahlasını kullanmıştır :

Dürîşi gör Hatiboğlu bu tuşda
Hebâ olmaz emeklerün bu işde⁷

İy Hatiboğlu bu işlerde senün
Hiç sözün yok takdirindedür anuñ⁸

Rahmetün İbnü'l-Hatîb'e rûzi kıl
Fazl idüp suçına bakmagıl kogıl⁹

Tevbe kıl İbn-i Hatîb şükr eylegil
Dâyimâ turma Hakk'ı zikr eylegil¹⁰

İy Hatiboğlu ibâdet kıl müdâm
Kim olasın Hak yolında müstedâm¹¹

6 *Ferahnâme*, İzzet Koyunoğlu Ktp., nr. 13290, vr. 169a.

7 *Bahrü'l-hakayık*, vr. 57a.

8 *Letâ'üfnâme*, vr. 70b.

9 *a.g.e.*, vr. 8a.

10 *Ferahnâme*, vr. 11a.

11 *a.g.e.*, vr. 100b.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Hatiboğlu'nu Fuat Körülü, Hatibzâde lakabıyla meşhur II. Murad zamanında İznik Medresesi'nde müderrislik yapan ve Molla Yegân'ın talebelerinden olan Mevlânâ Taceddin İbrahim'le aynı şahıs olarak değerlendirmektedir¹². Halbuki, yukarıda da ifade edildiği gibi, Hatiboğlu Mehmed, mahlasını daima «İbn-i Hatîb» veya «Hatiboğlu» olarak kaydetmiştir. Mevcut olan eserlerinin hiç birinde «Hatibzâde» mahlasına rastlanmamaktadır. Ayrıca Hatiboğlu şair bir şahsiyet olup üç adet manzum eser meydana getirmiştir. Oysa Taceddin İbrahim'den bahseden kaynakların hiç biri¹³ onun şiirle alâkasından bahsetmedikleri gibi, adına kayıtlı her hangi bir eserde zikretmemektedirler. Sadece Kastomonulu olduğu, II. Murad'ın günlük 130 akçe ile İznik Medresesi'nde görevlendirdiği ve Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında burada vefat ettiği bilinmektedir. Ayrıca Taceddin İbrahim'i hiç bir sebep yokken Taceddin Mehmed İbrahim olarak yorumlamak da¹⁴ pek mantıkî değildir. Zira «Taceddin» lakabının hiç bir zaman «Mehmed» isminin başına gelmediği, ancak «İbrahim» isminin başına geldiği, Mehmed isminin ise başına genellikle «Gıyasedin», Nâsirüddin» gibi lakapların geldiği ifade edilmektedir¹⁵. Bunlardan başka Hatiboğlu *Ferahnâme*'nin mukaddimesini ve metkiye kısımlarını değiştirerek bir yıl sonra 830'da (1427) onu Karamanoğlu İbrahim Bey'e de takdim etmiştir. II. Murad tarafından İznik Medresesi'nde görevlendirilen bir zatın Osmanlılar'ın rakibi olan bir beye gitmesi ve aynı eseri ona da sunması imkân dahilinde olmadığı gibi, bu husus akla uygun bir görüş de değildir. Buradan da Hatiboğlu ile Mevlânâ Taceddin İbrahim'in aynı şahıs olmayıp ayrı kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Hatiboğlu'nun eserlerinden Mevlânâ, Gülşehri, Şeyhoğlu, Âşık Paşa, Elvan Çelebi doğrultusunda bir tasavvufî görüşü benimse-

12 Fuat Köprülü, «İbn Hatîb, Ferahnâme», s. 490-491.

13 Meselâ bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 294; Mecdi, *Şakayık Tercümesi*, s. 115.

14 F. Köprülü, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1934, s. 195.

15 Şehabettin Tekindağ, «İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar-I», TM. XVI (1971), s. 150, dip not 88.

miş, Ehl-i sünnet akidelerine bağlı, bâtinî inançları olmayan samimi bir müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Bu inanç ve düşüncelerini halka duyurmak için eserlerini tamamen sanat kaygısından uzak, sade ve anlaşılır bir dille ve öğretici bir tarzda kaleme almıştır. Meydana getirdiği eserlerin hepsi dinî konularda olup bir öğüt ve nasihat niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan meydana getirdiği manzumeler, nazım tekniği bakımından kusurlu olsa bile, üslûp ve ifade bakımından basit, sade, akıcı ve külfetsizdir. Bu husus biraz da eserlerini halk için yazmış olmasından ve estetik bir kaygı gütmeyip yalnız öğreticilik yönünü ön planda tutmasından ileri gelmektedir. Nitekim kendisi de bunu açıklıkla ifade etmektedir :

Zâhir eyle Türk dilinde bu sözi
Mübtedîler furça kılun bu yüzi (*Ferahnâme*, vr. 86a).

Dil tarihi açısından büyük önem taşıyan eserleri, gramer özellikleri ve kelime kadrosu bakımından Eski Anadolu Türkçesi'nin önde gelen dil yadigârları arasında yer almaktadırlar.

Eserleri. 1. *Bahrü'l-hakayık*. Hatiboğlu'nun ilk eseri olan *Bahrü'l-hakayık*, Hacı Beştaş-ı Veli'nin Arapça mensur bir eser olan *Makalat*'ının manzum olarak Türkçe'ye tercümesidir. Müellif eserini henüz otuz beş yaşlarında iken 812 (1409) yılı Muharreminin sonlarında tamamlamıştır. Bu hususu eserinde şu beyitlerle dile getirmektedir :

Bize vâcib durur imdi gülendâm
Bu sözi âhır itmekde serencâm

Neye irişdi hicretten hisâbı
Kamer kaç yıldan almışdur nisâbı

Sekiz yüz on ikinci yılda iy yâr
Muharrem âhırındaydı bu güftâr

Tamâm oldı bu sözüñ aslı ma'dûm
Arabca nesr-iken okındı manzûm (vr. 56b-57a)

Sonra da onu Maraş ve Elbistan hâkimi Dulkadıroğlu Nâsirüddin Mehmed b. Halil Bey'e sunmuştur :

Kitâb yazdum anuñ adına ben
Sevinüp bu sözüñ bünyâdına ben

Husûsâ şah ol mahdumzâde
Çalap kılusun anuñ ömrin ziyâde

Mehemmed bin Halil Beg'dür çü adı
Hudâ bağışlasun ol şâhzâdı

Yigit özini Hak kılusun selâmet
Mürüvvet kânı andandur alâmet (vr. 5b-6a)

Bahrü'l-hakayık'ı tıpkı basım halinde neşreden İsmail Hikmet Ertaylan, eserin sunulduğu Mehmed b. Halil Bey hakkında bilgi verirken «*Düvel-i İslâmiyye ve Anadolu Beylikleri* gibi bazı kaynakların şehadetlerine göre 812'de yaşamakta olan bu Mehmed ibni Halil Bey, Karamanoğulları'ndan Alâeddin Halil Bey'in oğlu ve Mehmed-i Sâni unvanıyla 805'ten 822'ye kadar tahtta kalan Karamanoğlu Mehmed ibni Halil olduğu anlaşılıyor» diyerek yanlış bir değerlendirme yapmıştır¹⁶. Oysa burada belirtilen Mehmed b. Halil Bey'in, Maraş ve Elbistan hâkimi Dulkadıroğlu Garsuddin Halil Bey'in (1353-1386) oğlu Nâsirüddin Mehmed Bey (1398-1443) olduğu anlaşılmaktadır¹⁷.

Bahrü'l-hakayık mesnevi tarzında ve aruzun «mefâilün mefâilün feülün» kalıbıyla meydana getirilmiş 1359 beyitten oluşmaktadır. Eserin baş kısmındaki «Der Beyân-ı Medh-i Muhammed Mustafa» başlığını taşıyan manzume ile son kısımdaki «Medh-i Kitâb» başlıklı şiir kaside tarzında kafiyelenmiştir. Başta münacaat, naat, dört halifenin methi ve tevhid yer almakta, ardından da «Der Sebeb-i Nazm ve Tercüme-i Kitâb» başlığı altında kitabın tercüme ediliş sebebinin açıklandığı bölüm ile, kita-

16 İ. H. Ertaylan, *Bahrü'l-hakayık*, «Mukaddime», s. 11.

17 Ş. Tekindağ, a.g.m., s. 154; Mordtmann, «Dulkadırlılar4, IA, III, s. 659, 660.

bın sunulduğu şahsı açıklayan «Sebeb-i Nazm-ı Kitâb» kısmı gelmektedir. Giriş mahiyetindeki bu bölümlerden sonra esas konulara girilmektedir.

Bahrü'l-hakayık «Sözi soyladum aslınca temâmet/ Çü kıldum heşt bâb elhamdülillah» (vr. 58b) beytinden de anlaşılacağı üzere sekiz babdan oluşmaktadır. Bu ana bablar da kendi aralarında alt bölümlere ayrılmaktadır. Birinci babda insanın yaratıldığı dört nesne, ayrıldığı dört güruh, duyduğu dört arzu ve dört türlü hal konu edilmektedir. İkinci bab kulun Tanrı'sına ulaşacağı kırk makamdan bahseder. Üçüncü bab tövbe ile ilgilidir. Dördüncü bab marifet ve marifet makamları hakkındadır. Beşinci bab hakikatin beyanına dairdir. Altıncı bab marifetle ilgilidir. Yedinci bab şeytan üzerinedir. Sekizinci bab ise vasf-ı âdemoi konu edinmektedir. Eser, yazılış tarihinin açıklandığı ve tercümede tutulan yolu gösteren «Târih-i Kitâb» ile, sunulduğu şahsı öven «Beyân-ı Medh-i Sâni» ve Allah'a hamd eden bir parçanın bulunduğu hâtîme kısmıyla sona ermektedir. Metin içerisinde ana ve alt bölümlerin arasında bir çok dinî öğütler verilmekte ve aralarda da bu öğütleri destekleyen âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifler zikredilmektedir. Bu âyetlerin sayısı 76, hadislerin ise 7'dir.

Makdât'ın mensur olarak yapılmış Türkçe tercümeleri de mevcuttur. Bunlardan biri Hacı Beştaş-ı Velî'nin bir kısım Türkçe şiirleri de bulunan Sadeddin adlı bir müridi tarafından meydana getirilmiştir¹⁸. Bu tercümenin bir nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır¹⁹ *Makalât*'ın bunun dışında meydana getirilmiş başka mensur tercümeleri de vardır²⁰.

Hatiboğlu, yer ne kadar *Bahrü'l-hakkâyık*'ı *Makâât*'ın Arapça'sından nazmen Türkçe'ye tercüme ettiğini söylüyorsa da (vr. 57a), aynı eserin mensur olarak yapılmış Türkçe tercümesinden de yararlandığı anlaşılmaktadır²¹.

18 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1984, s. 260.

19 Atatürk Üniversitesi Ktp., Agâh Sırrı Levend, nr. 274.

20 İ. H. Ertaylan, *Bahrü'l-hakayık*, s. 6.

21 Esat Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî Makalât*, Ankara 1971, s. «Giriş», s. L-LI.

Eski Anadolu Türkçesi'nin en eski mahsullerinden olan *Bahrü'l-hakayık*'ın dili sade ve akıcıdır. Kelime kadrosu ve gramer yapısı bakımından bir çok arkaik unsur ihtiva etmektedir. Bu bakımdan da dil tarihi açısından büyük değer taşımaktadır. Eserin iki nüshası bilinmektedir. Biri Manisa'da²² diğeri de Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'ndedir²³. Bunlardan başka Köprülü'nün de bahsettiği bir nüsha daha vardır²⁴. Ancak Esat Coşan, Köprülü'nün gördüğü ve Hilmi Ziya Ülken'in de kendi el yazısı ile bir nüshasını çıkardığı nüshanın İzzet Koyunoğlu nüshası olduğuna işaret etmektedir²⁵.

2. *Letâiyfnâme*. *Hatipoğlu*'nun ikinci olarak kaleme aldığı eserdir. Kadıkudat Muslihuddin Muhammed'in Arapça mensur *Sûre-i Mülk Tefsiri*'nin nazmen Türkçe'ye tercümesi olan *Letâiyfnâme*, aruzun «fâilâtün fâilâtün fâilün» kalıbıyla meydana getirilmiş, yaklaşık 4000 (3910) beyitlik bir mesnevidir. Müellif eseri tercüme ederken metnin aslına bağlı kalmakla birlikte ona bazı ilâveler de yapmıştır. Eserini 817 (1414) yılında tamamladığını, aslı nesir iken manzum olarak tercüme ettiğini şu beyitlerle beyan etmektedir :

Hicretün neye irişmişdür hisâb
Kaç yıl olmuşdur kamer andan nisâb

Pes sekiz yüz on yidi yıldur tamâm
Hem rebîülevvel evsat vesselâm

Bu sözüñ aslı tamâm oldı bahtulu
Nesr-iken okundı manzum iy ulu

Lîki ma'niden tagayyür olmadı
Ne ki var nesrinde nesne kalmadı (vr. 123b)

22 Muradiye Ktp., nr. 1311.

23 Bu nüshanın mikrofilmî Millî Kütüphane'de bulunmaktadır (Mikrofilm Arşivi, nr. A 4480).

24 Fuat Köprülü, «Les Origines du Bektachisme», *Actes du Congrès International d'Histoire Religions, II*, Paris 1925, s. 409.

25 *Makalât*, «Giriş», s. L-LI.

Hatiboğlu ayrıca eseri kimden tercüme ettiğini de açıkça belirtmektedir :

Kimdür ol medh itdügün ol şehriyâr
İlm-ile meşhûr bellu âşikâr

Kadıyülkudât-ı şehri Lâziki
Hükm içinde saklar-idi yazuki

Muslihuddin Muhammeddür hemân (vr. 6a)

Letâyifnâme'de tevhid, münacaat, naat, dört halife methiyesi, tercüme-i kitâb, mucizât-ı nebî ve miraç bölümlerinden sonra esas konuya girilir. Önce Mülk suresinin isimleri, kelime ve harf sayıları, nüzul sebepleri izah edilir. Baştan sekizinci ayete kadar ayetler geniş bir biçimde açıklanmış olup aralara bir çok hikâyeler, nasihat verici beyitler de serpiştirilmiştir. Sekizinci ayetten itibaren tercüme kısa tutulup önceki ayetlerin izahında olduğu gibi aralara hikâyeler serpiştirme ve konuyu uzatma yoktur. Tefsirde yer alan bu hikâyeler Süleyman peygamber ve Belkıs, Hızır'ın âb-ı hayâtı araması, Yahya peygamberin şehit edilişi, Ashâb-ı Kehf'in köpeği, Yakub ve Yusuf peygamberlerin kıssaları, İbrahim Edhem, Bayezid-i Bistami, Zünnûn-ı Mısri, Hz. Peygamber'in miraçta ümmeti için şefaât dilemesi, Nemrud'u öldüren sinek, hicret esnasında mağarada Hz. Peygamber'i gizleyen örümcek, İbrahim peygamberin İsmail'i kurban edişi, Beytülma'mûr, Zeliha kıssası, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evlenmesi gibi dinî kaynaklı hikâyelerdir. Bu hikâyelerle zaman zaman eserin aslından uzaklaşıldığı görülmekle birlikte anlam bakımından bir eksiklik yoktur. Bu özelliklerine bakarak Hatiboğlu'nun *Letâyifnâme*'sinin tam bir tercümeden ziyade, yarı telif bir nitelik taşıdığı da söylenebilir. Mamafih eserin baştan 361, sondan da 51 beyitlik kısımları tamamen telif mahiyetindedir.

Muslihuddin Muhammed'in *Sure-i Mülk Tefsiri*'nin daha önce Mustafa b. Muhammed tarafından Gelibolu fatihi Süleyman Paşa adına yapılmış mensur bir Türkçe tercümesi de mevcuttur²⁶. Ha-

26 Bk. Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 479; İÜ Ktp., TY, nr. 7.

tiboğlu'nun *Letâyifnâme*'yi meydana getirirken bu tercümeden de yararlandığı anlaşılmaktadır. *Letâyifnâme*'nin şimdilik tek nüshası bilinmektedir²⁷. Cezayirli Yusuf b. Muhammed tarafından 1245'te rik'a bir hatla istinsah edilen nüsha 124 varaktan ibarettir. Eser üzerinde Veysi Sevinçli Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde bir doktora çalışması yapmıştır (*Letayifnâme, Giriş-İnceleme-metin-Süzlük, Van 1996*).

3. *Ferahnâme*, Hatiboğlu'nun :

Yüz hikâyet yüz hadisdür bu haber
Okuyan kişi göre kıla nazar

Kim Resûlullah sözidür bu kelâm
Türki dilde nazm idüp kıldum tamâm

Çün Arap dilini kıldum tercüme
Sözlerûn hâsını kıldum harcuma (vr. 10a)

beyitleriyle de belirttiği gibi, Arapça'dan Türkçe'ye manzum olarak tercüme edilmiş yüz hadis ve bunlarla ilgili yüz hikâyeden oluşan dinî ve öğretici bir eserdir.

Ferahnâme, müellifin ilk eseri olan *Bahrü'l-hakayık*'tın on yedi yıl sonra meydana getirilmiştir. Kitabını yedi yılda ikmal ettiğini bildiren müellif onu 829 (1426) Rebîülâhinde tamamlayıp «*Ferahnâme*» diye adlandırarak devrin en âdil ve sulhperver hükümdarı kabul edilen II. Murad'a sunmuştur :

Yidi yıldır başlamışdım ben bunu
Saklar idüm kim toga bir gün günü

Bu Arab dilini bulam soylayam
Döndürem Türki dilinde söyleyem (vr. 9b)

Şâh adına bu sözi nâm eyledüm
Hem rebîülâhire tâm eyledüm

27 Bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3326.

Hem sekiz yüz dahı yigirmi tokuz
Hicrete geçmiş-idi kim iş bu söz

Nazm olundı bu söze târih kodum
Şâd oluban hâmeyi elden kodum

Virdüm adın hem Ferahnâme i yâr
Hem ferah bulur okuyan âşikâr (vr. 252b-253a)

Hatiboğlu yedi yılda tamamlayıp II. Murad'a sunduğu *Ferahnâme*'yi yalnızca sunuş ve methiye kısımlarını değiştirerek bir yıl sonra 830 (1427) Rebîülâhîrinin sonunda Karamanoğlu İbrahim Bey'e (1423-1464) takdim etmiştir :

Şah adına yazdum nâm eyledüm
Uş rebîülâhirde tamâm eyledüm

Bil hisâbı çün ki sekiz yüz otuz
Hicrete geçmiş-idi iş bu söz

Sultan İbrahim'e çün devr-i zamân
Virdi fırsat hükmini kıldı revân²⁸

Aynı eseri 838 (1434) Zilhiccesinde bu defa da İsfendiyar b. Bayezid'e (1385-1440) sunmuştur :

Şehriyâr İsfendiyar bin Bâyezîd
Zât-ı hükmi şahlığa olsun mezîd

Başına vurmışdı devlet tâcını
Ol doyurmuş âlemüñ muhtâcını

Şehriyâr İsfendiyâr'a çün zamân
Virdi fırsat hükmini kıldı revân

²⁸ *Ferahnâme*, İzzet Koyunoğlu Ktp., nr. 13282, vr. 86b.

...
 Hicretüñ sekiz yüz otuz sekizi
 Geçmiş-idi söyledüm ben bu sözi

Şâh adına yazdum nâm eyledüm
 Mâh-ı zilhicceyle tamâm eyledüm²⁹

Müellifin bir yerde karar kılmayıp beylikler arasında dolaşması, biraz da XIV. yüz yılın sonları ile XV. yüz yılın ilk yarısındaki siyasî istikrarsızlıkla ilgilidir. Birbirleri ile devamlı mücadele halinde olan beyliklerden mücadeleyi kaybedip istiklâline son verilen beylikteki âlim, şair ve sanatkârlar kendilerine yeni bir mekân ve yeni bir hamî bulabilmenin yollarını aramaktaydılar. Bu bakımdan yegâne varlıkları sahip oldukları ilim ve şiir olan bu âlim, sanatkâr ve şairler, beylikler arasında dolaşarak meydana getirdikleri eserlerini ayrı ayrı beylere sunmak durumunda kalmışlardır. Ayrıca bir beyden iltifat ve alâka göremeyince bir başka beye yönelme ihtiyacı da bu gidip gelmelerde etkili olmuştur. Nitekim Ahmedî, Şeyhî, Şeyhoğlu, Ahmed-i Dâî gibi pek çok şairin aynı şekilde hayat sürdürdükleri bilinmektedir. Hatiboğlu'nun da bu şairlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Ferahnâme aruzun «fâilâtün fâilâtün fâilün» kalıbıyla yazılmış 6093 beyitten oluşmaktadır. Müellif «Çün kuluñ bu dâsitâni söyledi/ Altı biñ beyt şekkeristân eyledi» (vr. 13a) ifadesiyle eserin 6000 beyit olduğunu söylüyorsa da sonradan eklediği bazı bölümlerle beyit sayısını biraz daha arttırmıştır. Eserde «mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün» vezniyle yazılmış yedi beyitlik gazel tarzında yazılmış bir naat dışında başka vezin veya şekil kullanılmamıştır. Mürettep bir eser olan *Ferahâme*'de 43 beyitlik bir tevhid (vr. 3a-4b), biri 41, diğerleri 7 ve 4 beyitlik üç naat (vr. 4b-6a, 15b-16a, 242a-b), 71 beyitlik bir münacaat (vr. 6a-9a), Sultan Murad için söylenmiş biri baş kısmında 102, diğeri hâtîme bölümü içinde 8 beyitlik iki methiye (vr. 10a-14a, 252a) ile İbrahim Paşa (ö. 832/1429), Halil Paşa, Mehmed Ağa ve Hamza Bey gibi devlet

29 *Ferahnâme*, İzzet Koyunoğlu Ktp., nr. 13290, vr. 169a.

ricali hakkında söylenmiş 41 beyitlik bir methiye bulunmaktadır (vr. 14a-15b).

Ferahnâme'de tercüme edilen hadislerin çoğu *Kütüb-i Sitte*'den alınmıştır. Önce hadisın ravisi zikredilerek Arapça metni verilmekte ardından da açıklaması yapılmaktadır. Hadisler kelime kelime tercümeden ziyade, geniş ve serbest biçimde tercüme edilmişlerdir. Bu yönüyle de eser tercümeden çok telif özelliği taşımaktadır. Tercüme ve açıklama kısımlarının hemen arkasından o hadisın konusuna uygun bir hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyeler genellikle Kur'an'dan, büyük İslâm şahsiyetlerinin hayatlarından ve tarihî olaylardan alınmış nasihatta uygun ibret verici hikâyelerdir. Müellif her hikâye bölümünün sonunda tövbe etmeyi, nefisten ve günahıtan sakınmayı öğütleyerek bu öğütlerin tutulmasını istemektedir. Bu bakımdan *Ferahnâme* için bir nasihat-nâme de denilebilir :

Uslulara bu kadar öğüt yiter
Pes öğüdi dutmayandan ne biter

İmdi sen de ger öğüt dutar iseñ
Öğüt ehline muvâfık yâr iseñ

F'lüni kavluñı benzetgil aña
Bu kadar öğüt yiter imdi sana

İy Hatıboglı öğüt eyle kabûl
Didüğüñ dut olasın sâhib-kabûl (vr. 174b-175a)

Eserde tercüme edilen hadisler İslâm'ın beş esası, ana baba hakkı, şefkat ve merhametle davranma, cömertlik, dedikodunun kötülüğü, yöneticiler, ihtiyarlık, kanaat, ilim tahsil etme, güzel ahlâk, doğruluk, evlilik hayatı, içkinin yasak oluşu, Kur'an okumanın faydaları, iyilik yapma, zulüm ve kötülükten sakınma, namaz kılma, haccetme, kabir azabı, nefsi terbiye etme, sabır, hasetten korunma, sadaka verme, yetimi hoş tutma, Allah'a ve âhıret gününe iman, Allah yolunda harcama vb. gibi dinî, ahlâkî ve sosyal konulara dairdir. Hadislerin ve konuların seçiminde her hangi bir tertip söz konusu değildir.

Bu konuda XIV. yüz yıl müelliflerinden Mustafa Darîr'in de *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı mensur bir eseri vardır³⁰. Darîr bu eseri, Fazlulah b. Nasrû'l-Gavrî el-Îmâdî'nin *Tuhfetü'l-Mekkiyye ve Ahbâru'n-nebeviyye* adlı eserinden tercüme yoluyla meydana getirmiştir. Burada da önce hadisler serbest bir biçimde tercüme edilmekte, sonra da konuyla ilgili bir hikâye anlatılmaktadır. Darîr'in bu eseri gerek tertip gerekse konu bakımından *Ferahnâme* ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu da Hatiboğlu'nun *Ferahnâme*'yi kaleme alırken aynı yolda ortaya konmuş bu eserden yararlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ahmed-i Dâî'ye isnat edilen bir *Yüz Hadis Tercümesi* daha vardır³¹.

Hatiboğlu'nun bu eseri de daha önce yazdığı *Bahrü'l-hakayık* ve *Letâiyîfnâme* gibi didaktik bir nitelik taşıdığından dili oldukça sade ve külfetsizdir. Burada vezin uygulaması daha başarılı olup vezin hataları çok azdır. Dil ve edebiyat tarihi bakımından büyük önem taşıyan eser, ses, şekil ve gramer özellikleri yönünden Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini taşımaktadır.

Ferahnâme'nin II. Murad adına yazılan dört nüshası bilinmektedir. Bunlardan en eskisi Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Türkçe Yazmalar, nr. 24). Ramazan b. Muhammed tarafından 928 (1521) yılında istinsah edilen bu nüshadan ilk bahseden V. D. Smirnov olmuştur³². Daha sonra J. Nemeth, kitaptan aldığı bazı parçaların metin ve tercümeleri ile birlikte eserin dil özelliklerine temas eden bir makale yayımlamıştır³³. İkinci nüsha Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1074/125). Bu nüsha Derviş Kurd tarafından 990'da (1582) istinsah edilmiştir. Üçüncü nüsha Afyon İl Halk Kütüphanesi'ndedir (Gedik Ahmed Paşa, nr. 1183, *Hikâye-i Manzum Tercüme* adıyla kayıtlı). Hacı Muhammed b. Bahtiyar tarafından

30 Bazı nüshaları için bk. Millet Ktp., Şer'iyeye, nr. 1287/1-2; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 573/1.

31 Bk. Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, nr. 438, vr. 122b-235a.

32 V. D. Smirnov, *Mecmûa-i Müntehabât-ı Âsâr-ı Osmâniyye*, Petersburg 1903, «Mukaddime», s. XXI-XXIII, 433).

33 J. Nemeth, «Das Ferah-nameh des İbn Hatib», *Le Monde Oriental* (1919), s. 145-184.

istinsah edilen nüshanın istinsah tarihi belli değildir³⁴. Dördüncü nüsha ise Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 430). Bunlardan başka İsmail Hikmet Ertaylan, Gedik Ahmed Paşa hâfız-ı kütübü Bekir Efendi tarafından, bu gün aslı kaybolmuş bir nüshadan istinsah edilen ve Bekir Efendi'nin kitapları arasında yer alan bir nüshanın daha mevcut olduğunu bildirmektedir³⁵. Karamanoğlu İbrahim Bey adına yazılan ve 1036'da istinsah edilen nüsha Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 13282). İsfendiyar b. Bayezid'e sunulan ve 960 (1553) tarihinde istinsah edilen nüsha da yine İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'ndedir (nr. 13290). Böylece *Ferahnâme*'nin nüsha adedi, ikisi farklı kişilere sunulmuş olmak üzere yediye ulaşmaktadır.

34 Bu nüshanın mikrofilmi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mikrofilm Arşivi, nr. 1498).

35 *Bahrü'l-hakayık*, s. 12.

KAYNAKÇA

- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, s. 294.
 Esat COŞAN, *Hatiboğlu Mehmet ve Eserleri* (doktora tezi), Ankara 1965.
- a. mlf., *Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât*, Ankara 1971, «Giriş», s. L-LI.
- Amil ÇELEBİOĞLU, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri* (doçentlik tezi), Erzurum 1976, s. 118-120, 125-127, 208-230.
- Mustafa ERKAN, «Bahrü'l-hakâik», *DİA*, IV, 514.
- a. mlf., «Darîr», *DİA*, VIII, 498, 499.
- İsmail Hikmet ERTAYLAN, *Hatiboğlu, Bahrü'l-hakayık*, İstanbul 1960, s. 1-23.
- Vasfi Mahir KOCATÜRK, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 275-276.
- Fuat KÖPRÜLÜ, «Les Origines du Bektachisme», *Actes du Congres International d'Histoire des Religions, II*, Paris 1925, s. 391-411.
- a. mlf., «İbn Hatîb, Ferahnâme», *TM*, II (1928), s. 489-496.
- a. mlf., *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1934, s. 192-203.
- a. mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1984, s. 357-360.
- J. NEMETH, «Das Ferah-nâme des İbn Hatîb», *Le Monde Oriental* (1919), s. 145-184.
- Mecdî, *Şakayık Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 115.
- J. H. MORDTMANN, «Dulkadırlılar», *İA*, III, 659, 660.
- Veysi Sevinçli, *Letayifnâme, Giriş - İnceleme - Metin - Sözlük* (basılmamış doktora tezi), Van 1996.
- V. D. SMİRNOV, *Mecmûa-i Müntehabât-ı Âsâr-ı Osmâniyye*, Petersburg 1903, s. XXII-XXIII, 433-437.
- Şehabettin TEKİNDAĞ, «İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar-I», *TM*, XVI (1971), s. 148-162.